ผู้หญิงกับพระพุทธศาสนาเถรวาท ในประเทศไทย

มนตรี สืบด้วง

บทคัดย่อ

นักสตรีนิยมในสังคมไทยเห็นว่า เพราะการขาดสถาบันภิกษุณีสงฆ์จึงทำให้เกิดปัญหาการขาดผู้นำทางจิตวิญญาณ ไม่มีต้นแบบของผู้หญิงอันเป็นที่เคารพทางศาสนา นำไปสู่ปัญหาอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาผู้หญิงขาดที่พึ่งในยามที่ถูกกระทำรุนแรงในครอบครัว ไม่มีสถานที่ปฏิบัติธรรมสำหรับผู้หญิง รวมถึงหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับผู้หญิงมีผู้สอนเป็นพระภิกษุเพียงด้านเดียว เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ กลุ่มสตรีนิยมจึงเสนอว่าควรที่สังคมไทยจะยอมให้มีการบวชภิกษุณีขึ้นมา แต่เรื่องการบวชภิกษุณีในสังคมไทยนั้นถูกคัดค้านจากนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ไทย เพราะยังติดขัดในเรื่องไม่มีปวัตตินี ที่จะเป็นผู้บวชให้ในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ก่อน ตามหลักพระวินัยในนิกายเถรวาท ถ้าจะบวชภิกษุณีในยุคนี้ ก็ต้องยอมผิดพระวินัย จึงยังไม่มีใครกล้าที่จะออกมาอนุญาตให้บวชได้ ดังนั้นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการบวชภิกษุณีนี้จึงเป็นปัญหาที่ยังรอทางแก้ต่อไป

Abstract

Feminists in Thai society are saying that due to a lack of ordination of *bhikkhuni* (Buddhist nuns), many problems arise for women. They include the lack of a spiritual leader and a religious female role model to follow, which in turn is believed to create other problems. These ensuing problems are the lack of shelter for female domestic-abuse victims, a Dharma practice center for women, and *bhikkhunis* to preach the Dharma teachings on topics relating to women. Therefore to solve the said problems, feminists are suggesting that Thai society should allow an ordination of *bhikkhunis* to take place. However, today an ordination of *bhikkhunis* is still being opposed by Buddhist academics as well as Thai monks due to the issue of a lack of the Buddhist Precept to ordain Buddhist Nuns. According to the principle of the Theravada Buddhism, an act of ordaining a *bhikkhuni* would be violating the proper conduct of a monk. For that reason, there is no one who dares to step forward and allow an ordination of *bhikkhunis* to take place in Thai society. Therefore the problem of the ordination of *bhikkhunis* still remains an issue in Thai society waiting to be resolved.

1.บทนำ

ผู้หญิงในสังคมไทยขาดสิทธิและโอกาสทางพระพุทธศาสนาหลายอย่าง อันเนื่องมาจากการขาดสถาบันภิกษุณีสงฆ์ ที่มาของปัญหานี้เป็นการตั้งข้อสังเกตจากนักวิชาการด้านสตรีนิยมในสังคมไทยที่ได้ประสบปรากฏ-การณ์ในทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง โดยเฉพาะเรื่องการขาดสถาบันนักบวชหญิง คือ ภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งชวนให้คิดว่าจะส่งผลให้เกิดปัญหาเชิงโครงสร้างทางศาสนาและสังคม และปัญหาอื่นๆ อันเกี่ยวเนื่องกับผู้หญิงตามมา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความรุนแรงต่อผู้หญิง ปัญหาพื้นที่ทางศาสนาของผู้หญิงและปัญหาการสอนธรรมเกี่ยวกับผู้หญิงของพระภิกษุ โดยรวมอาจกล่าวได้ว่า การขาดไปของภิกษุณีสงฆ์นั้นทำให้ผู้หญิงในสังคมไทยขาดสิทธิและโอกาสในทางพระพุทธศาสนาหลายอย่าง ในอีกด้านหนึ่งนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่เห็นว่า เรื่องต่างๆ ที่กลุ่มสตรีนิยมยกมากล่าวอ้างนั้น มิได้เป็นปัญหาเท่าใดนัก ผู้หญิงในสังคมไทยยังได้รับสิทธิ เสรีภาพ และโอกาสทางพระพุทธศาสนาในระดับที่ดี และการไม่มีภิกษุณีสงฆ์นั้น ผู้หญิงก็ได้รับโอกาสให้เข้าใกล้ชิดพระศาสนาด้วยการมีสถานภาพเป็นแม่ชี แม่ชีสามารถปฏิบัติธรรม สั่งสอนธรรม และเผยแผ่ธรรมได้เช่นเดียวกันกับพระภิกษุ แต่ด้วยสถานภาพของแม่ชีที่ไม่ใช่นักบวช จึงทำให้กลุ่มสตรีนิยมแย้งได้ว่า ผู้หญิงยังถูกปิดกั้นสิทธิและโอกาสทางศาสนาอยู่ ดังนั้นในบทความนี้ ผู้เขียนจึงประสงค์ที่จะนำเสนอทัศนะและมุมมองเกี่ยวกับปัญหาที่เกี่ยวกับผู้หญิงในพระพุทธ-ศาสนาเถรวาทในประเทศไทยในสองด้าน คือ ด้านของกลุ่มสตรีนิยมและด้านของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

2. ทฤษฎีเกี่ยวกับสตรีนิยม

สตรีนิยม (Feminism) นั้น หมายถึง ทัศนคติ แนวคิดและวิธีการที่เรียกร้องให้ผู้หญิงได้มีสิทธิความเสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชายในเรื่องต่างๆ เรียกร้องเพื่อไม่ให้ผู้หญิงถูกเอาเปรียบจากผู้ชาย และต้องการให้สังคมมีความยุติธรรมและเคารพในสิทธิของผู้หญิงในฐานะเป็นมนุษย์อย่างเสมอภาคกัน ไม่ให้มีการเอารัดเอาเปรียบกัน ด้วยอ้างว่าผู้หญิงไม่มีศักยภาพและความสามารถบางอย่าง

สตรีนิยมนั้นมีความเป็นมาจากการที่ผู้หญิงในประเทศแถบตะวันตกไม่ได้รับความเป็นธรรมในด้านต่างๆ จึงลุกขึ้นมาปฏิวัติเรียกร้องสิทธิและความเสมอภาคในเรื่องที่เห็นว่า ผู้ชายเป็นผู้กระทำ เป็นผู้กดขี่ ผู้ชายเป็นผู้ได้เปรียบผู้หญิง ในความเป็นจริงแล้ว น่าเห็นใจสตรีในประเทศตะวันตกเป็นอย่างมาก เพราะถูกกดขี่ในทุกๆ ด้าน จากกลุ่มอำนาจที่เหนือกว่า ทั้งในทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและทางความคิด ที่เห็นได้ชัดก็คือ ทัศนะของนักปราชญ์อย่างอริสโตเติ้ล (Aristotle) ที่กล่าวไว้ว่า หญิงกับชายนั้นแตกต่างกันโดยธรรมชาติ และผู้หญิงไม่มีความสามารถเพียงพอที่จะเรียนรู้ในขั้นสูงเพื่อก้าวขึ้นมาเป็น "พลเมือง" ได้ และจากทัศนะของ รุสโซ (J.J. Rousseau) นักปรัชญาสังคม ได้ให้บทสรุปต่อความพยายามของผู้หญิงที่ต้องการจะเรียนหนังสือว่า ผู้หญิงที่มีการศึกษาสูงจะเป็นเสมือนเชื้อโรคร้ายสำหรับสามี บุตร ครอบครัว คนรับใช้และทุกๆ คน (กาญจนา แก้วเทพและคณะ, 2541:70-71) จากทัศนะดังกล่าวข้างต้นนี้ ได้สร้างความไม่พอใจให้กับสตรีเป็นจำนวนมาก สตรีหลายคนไม่เห็นด้วยกับทัศนะดังกล่าวนั้นและยอมรับไม่ได้กับสิ่งที่ตนประสบอยู่ จึงได้ลุกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิความเสมอภาคต่างๆ

ความเคลื่อนไหวในการเรียกร้องสิทธิความเสมอภาคระหว่างเพศเริ่มปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในช่วง พ.ศ. 2332-2373 โดยสตรีชาวฝรั่งเศส

ชื่อ โอแลมป์ เดอ กูจ (Olympe de Gouges, 1748–1793) ที่ได้ประกาศสิทธิสตรี 17 ข้อ เพื่อเรียกร้องสิทธิความเสมอภาคให้สตรีในหลายๆ ด้าน เช่น เสรีภาพทางความคิด สิทธิในการศึกษา สิทธิในทรัพย์สิน จากคำประกาศนี้ทำให้เธอถูกประหารชีวิต (ลักษณ์วัด เจริญพงศ์, 2544:7) จากจุดเริ่มต้นนี้ ได้ก่อให้เกิดการเรียกร้องความยุติธรรมระหว่างเพศขึ้นต่อมา และแผ่ขยายมากขึ้นเป็นการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสถานะทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

ตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา การเรียกร้องสิทธิสตรีก็เริ่มเปลี่ยนแนวจากการต่อต้านระบบทุนนิยมมาเป็นการต่อต้านระบบถือชายเป็นใหญ่ (patriarchy) พร้อมกับความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงฐานะและการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อสตรีที่ยังคงมีอยู่ และในขณะเดียวกันก็พยายามที่จะทำให้ผู้หญิงเองตระหนักถึงปัญหาและความสำคัญของการปรับสถานภาพของสตรีให้ขึ้นมาเสมอภาคเท่าเทียมกับบุรุษ โดยที่การต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีในช่วงทศวรรษ 1970 นั้น เน้นในเรื่องการเปลี่ยนแปลงจากภายใน คือ ความเชื่อ ทัศนคติ รูปแบบของการดำรงชีวิต อันจะทำให้ผู้หญิงตระหนักในศักยภาพ คุณค่า และความสามารถของตนเองในการลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อสิทธิของตน

การศึกษาที่เกี่ยวกับสิทธิสตรีในตะวันตกได้ขยายพื้นที่จากการเมืองเศรษฐกิจและสังคมมาสู่ศาสนาในปี ค.ศ. 1974 โดยการริเริ่มของ โรสแมรี แรดฟอร์ด รูเธอร์ (Rosemary Radford Ruether) นักปรัชญาหญิงชาวอเมริกัน โดยมูลเหตุจูงใจประการหนึ่งเกิดจากความต้องการท้าทายความเชื่อของศาสนาคริสต์ที่ว่า สัจธรรมทางศาสนาสามารถเข้าถึงได้ด้วยการใช้เหตุผล เนื่องจากผู้หญิงมีความด้อยกว่าผู้ชายในการใช้เหตุผล ผู้หญิงจึงบกพร่องทางศาสนา แม้ว่าศาสนาจะมีพื้นฐานอยู่ที่ศรัทธามากกว่าปัญญา แต่นักคิดทางศาสนาตะวันตกก็ยังเชื่อว่า ผู้หญิงบกพร่องทางปัญญาที่จำเป็นสำหรับศรัทธาอันแท้จริง (กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์, 2545:11)

การต่อสู้เรียกร้องของกลุ่มผู้หญิงนั้นได้สร้างทฤษฎีและแนวคิดเพื่อใช้ประกอบการอธิบายถึงรากเหง้าของปัญหาและแนวทางในการต่อสู้ของพวกตน กลุ่มสตรีนิยมได้ต่อสู้เรียกร้องในเรื่องต่างๆ ทั้งในเรื่องกฎหมาย เรื่องการเมืองการปกครอง เรื่องทางสังคม (รวมเรื่องในครอบครัว) เรื่องทางเศรษฐกิจ และแม้แต่ในเรื่องทางศาสนา รวมความว่าทั้งเรื่องทางกายและจิตใจ ทฤษฎีเกี่ยวกับสตรีนิยมนั้นมีหลายทฤษฎี ซึ่งแต่ละทฤษฎีก็มีแนวทางในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิและความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในแง่มุมที่ต่างกัน โดยมากใช้แนวคิดร่วมกับทฤษฎีทางการเมือง ทางสังคม และทางจิตวิทยาในยุคสมัยนั้น (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545) ได้แก่

2.1 สตรีนิยมสายเสรีนิยม (Liberal Feminism) สตรีนิยมสายนี้ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากแนวคิดเสรีนิยมที่ให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ทำให้นักสตรีนิยมสายนี้มักเรียกร้องให้ผู้หญิงเปลี่ยนแปลงตัวเองให้เหมือนผู้ชาย เช่น ต้องไม่ใช้อารมณ์ ไม่แสดงความอ่อนแอ และเชื่อว่าผู้หญิงและผู้ชายไม่มีความแตกต่างกัน เป็นมนุษย์เหมือนกัน สตรีนิยมสายเสรีนิยมนี้เรียกร้องให้ผู้หญิงมีโอกาสที่เท่าเทียมกันในระบบสังคม โดยให้ความสำคัญแก่การเปลี่ยนแปลงทางกฎหมาย และทางการเมือง ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการสร้างความเท่าเทียมกัน เช่น การออกกฎหมายให้ผู้หญิงเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองทุกระดับด้วยระบบสัดส่วน

2.2 สตรีนิยมสายมาร์กซิสต์ (Marxist Feminism) เป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดของ คาร์ล มาร์กซ์ และเฟรดเดอริกค์ เองเกล โดยเชื่อว่าการกดขี่ที่ผู้หญิงได้รับเป็นผลมาจากระบบเศรษฐกิจที่ไม่เป็นธรรม โดยเฉพาะในระบบการผลิตแบบทุนนิยม ระบบทุนนิยมพยายามที่จะให้เก็บผู้หญิงไว้ทำงานบ้าน การกระทำเช่นนี้ถือว่าเป็นประโยชน์ต่อทุนนิยมเพราะผู้ชายสามารถทำงานได้อย่างเต็มที่โดยไม่เสียเวลาในการ

ทำงานบ้านหรือทำอาหาร และนายทุนไม่จำเป็นต้องจ่ายค่าแรงงานสูงขึ้นเพื่อนำมาจ่ายให้แก่คนทำงานบ้าน เพราะมีผู้หญิงหรือภรรยาทำให้อยู่แล้ว ดังนั้น การต่อสู้ของผู้หญิงสำนักสตรีนิยมสายนี้ คือ ต้องการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจที่ไม่เป็นธรรมที่เป็นอยู่ เรียกร้องให้ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้าน มีรายได้เป็นของตัวเอง เลี้ยงดูตัวเองได้ สตรีนิยมสายนี้มักใช้วาทกรรมที่ว่า ผู้ชายสามารถออกไปอยู่ในพื้นที่สาธารณะได้มากกว่าผู้หญิง ผู้หญิงถูกกันให้อยู่ในพื้นที่ส่วนตัว คือ บ้านและห้องครัวมากกว่า

2.3 สตรีนิยมสายถอนรากถอนโคน (Radical Feminism) สตรีนิยมสายนี้เชื่อว่าการกดขี่ผู้หญิงเกิดขึ้นเพราะเธอเป็นผู้หญิง หรือผู้หญิงถูกกดขี่เพราะเพศของเธอ การกดขี่ทางเพศเป็นรูปแบบที่เป็นพื้นฐานและเป็นการกดขี่แรกของการกดขี่ต่างๆ ในสังคม ความไม่เท่าเทียมทางเพศที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ (patriarchy) ระบบชายเป็นใหญ่เป็นระบบโครงสร้างสังคมและแนวการปฏิบัติที่ผู้ชายมีความเหนือกว่าผู้หญิงในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ การเมือง หรือวัฒนธรรม อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่นี้พยายามสร้างความชอบธรรมต่อความเหนือกว่าของผู้ชาย (ผู้ชายเข้มแข็งกว่า ฉลาดกว่า มีเหตุผลมากกว่า คิดอะไรลึกซึ้งได้มากกว่า) และทำให้ความเหนือกว่านี้ดำรงอยู่ในความเชื่อของคนในสังคม ผู้ชายทุกคนอาจไม่ได้เห็นด้วยกับระบบนี้ แต่ผู้ชายก็ได้ประโยชน์จากระบบนี้

2.4 **สตรีนิยมสายสังคมนิยม** (Socialist Feminism) สตรีนิยมกลุ่มนี้มีความคล้ายคลึงกับสตรีนิยมสายมาร์กซิสต์อยู่หลายประการ โดยกลุ่มสตรีนิยมสายนี้เสนอว่า ความไม่เท่าเทียมกันทางเพศเป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์กันของระบบชายเป็นใหญ่และระบบทุนนิยมในสังคม เมื่อทั้งระบบความเป็นเพศและระบบเศรษฐกิจมาสัมพันธ์กันในยุคสมัยหนึ่ง ได้ทำให้เกิดโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมที่ผู้ชายอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบ

ส่วนผู้หญิงอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ ในระบบเศรษฐกิจ ผู้หญิงถูกใช้เป็นสื่อในการโฆษณาขายสินค้าและบริการต่างๆ

2.5 สตรีนิยมสายจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Feminism) นักสตรีนิยมสายนี้เชื่อว่า ความเป็นเพศไม่ใช่เรื่องทางชีวะที่มีมา แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในระดับจิตไร้สำนึก (unconsciousness) ในพัฒนาการชีวิตช่วงต้นๆ ของเด็ก ซึ่งถือว่าเป็นช่วงที่สำคัญในการก่อรูปอัตลักษณ์ของความเป็นเพศ การเลี้ยงดูเด็กอ่อนที่ไม่สมดุล คือ แม่เลี้ยงดูเด็กใกล้ชิดเพียงผู้เดียว โดยมีพ่อคอยดูอยู่ห่างๆ ก่อให้เกิดการก่อรูปอัตลักษณ์ความเป็นเพศที่แตกต่างกัน ทำให้ผู้ชายมักเป็นคนที่ปิดกั้นตัวเอง ไม่มีทักษะในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น มีความเป็นตัวของตัวเองสูง ส่วนผู้หญิงจะมีความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น ซึ่งถือว่าความเป็นหญิงเป็นชายแบบนี้ไม่เหมาะสมทั้งคู่ มนุษย์ที่พึงประสงค์ควรเป็นการผสมผสานคุณลักษณะของทั้งสองเพศ ซึ่งจะได้มาโดยเปลี่ยนวิธีการเลี้ยงดูเด็กให้พ่อมีส่วนในการเลี้ยงดูลูกในระดับเดียวกันกับแม่

2.6 สตรีนิยมสายหลังสมัยใหม่ (Postmodern Feminism) สตรีนิยมกลุ่มต่างๆ ข้างต้นถูกวิจารณ์จากสตรีนิยมสายแนวคิดหลังสมัยใหม่ว่ามีข้อบกพร่อง โดยเฉพาะประเด็นการเสนอภาพผู้หญิงที่เป็นหนึ่งเดียวคือเชื่อว่าผู้หญิงทั้งโลกเหมือนกัน ไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม ทางชาติพันธุ์ ทางชนชั้น สตรีนิยมสายหลังสมัยใหม่ได้ให้ความสำคัญแก่ความแตกต่างของกลุ่มผู้หญิง รวมทั้งความหลากหลายที่มีอยู่ของผู้หญิงแต่ละคน นอกจากนี้ยังได้เสนอว่าไม่มีผู้หญิง ไม่มีความเป็นผู้หญิง ทุกอย่างล้วนสร้างผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรม จึงไม่มีความเป็นผู้หญิงที่แท้คงที่ตายตัวและไม่เปลี่ยนแปลง การเสนอว่าไม่มีผู้หญิงของสตรีนิยมสายหลังสมัยใหม่ได้นำไปสู่การถูกวิจารณ์อย่างรุนแรงจากนักสตรีนิยมสาย

อื่นๆ ว่าทำให้การต่อสู้เพื่อสถานะที่ดีขึ้นของผู้หญิงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เพราะไม่มีสิ่งที่เรียกว่าผู้หญิงเสียแล้ว

ผู้ที่ทำงานด้านผู้หญิงในสังคมไทยก็มีแนวคิดและวิธีการในการต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพในลักษณะที่คล้ายคลึงกันทฤษฎีสตรีนิยมตะวันตก จึงอนุมานได้ว่ามีขบวนการสตรีนิยมในสังคมไทยเช่นเดียวกัน ซึ่งในเรื่องนี้สามารถที่จะพิจารณาได้จากข้อมูลต่างๆ ที่มีผู้เขียนขึ้น ทั้งที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับทฤษฎีสตรีนิยมโดยตรงและเกี่ยวกับเรื่องสิทธิต่างๆ ที่ผู้หญิงและสังคมควรรู้และช่วยกันต่อสู้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในกรณีนี้คือจากหนังสือ *รวมเรื่องนานาทัศนะด้านสิทธิสตรี* (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2548) ที่เป็นการชี้ให้เห็นถึงปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับผู้หญิงไม่ว่าจะเป็นเรื่องผู้หญิงกับสังคม ผู้หญิงกับกฎหมาย ผู้หญิงกับการเมืองการปกครอง ผู้หญิงกับเศรษฐกิจ และรวมถึงเรื่องผู้หญิงกับพระพุทธศาสนา การต่อสู้ของนักสตรีนิยมเกี่ยวกับผู้หญิงกับศาสนานั้นมีที่มาอย่างยาวนาน ซึ่งมีทั้งผู้ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย แม้แต่กลุ่มสตรีนิยมด้วยกันก็มีทัศนะเกี่ยวกับเรื่องผู้หญิงกับศาสนาต่างกัน ในทางตะวันตกนั้น นักสตรีนิยมได้วิพากษ์ศาสนาโดยเฉพาะศาสนาคริสต์ที่ไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เป็นบาทหลวง (นักบวช) เช่นเดียวกันกับผู้ชาย ดังทัศนะของ Rebecca S. Chopp ที่ได้จำแนกแนวทางในเรียกร้องสิทธิของสตรีในศาสนาคริสต์ไว้ 4 แบบ คือ

1. กลุ่มเรียกร้องความเท่าเทียมกันอย่างเสรี (Liberal Egalitarianism) กลุ่มนี้จะเรียกร้องความเสมอภาค สิทธิ และเสรีภาพที่ผู้หญิงควรจะได้รับ เช่น สิทธิการมีนักบวชหญิงหรือให้เสมอภาคกับการมีนักบวชชาย

2. กลุ่มนักคิดที่ต้องการแสดงความรู้สึกโดยผ่านประสบการณ์แบบผู้หญิง (Romantic Expressivist) กลุ่มนี้จะขอโอกาสถ่ายทอดประสบการณ์

การตีความในเรื่องต่าง ๆ จากมุมมองของผู้หญิงที่อาจต่างจากชาย โดยเฉพาะในเรื่องประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ

3. กลุ่มผู้หญิงที่ต่อต้านลัทธิชายเป็นใหญ่ จึงแยกตัวออกมามีเฉพาะศาสนาของผู้หญิง ชุมชนของผู้หญิง (Sectarian Separateness)

4. กลุ่มที่เรียกร้องการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคน (Radical Transformist) กลุ่มนี้ต้องการลบล้าง "ภาพ" และ "การให้คุณค่า" แบบเดิม เช่น ผู้ชายมีเหตุผล ผู้หญิงเจ้าอารมณ์ เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงระเบียบทางสังคมใหม่ (Rebecca S. Chopp, อ้างใน ปาริชาด สุวรรณบุบผา 2545 : 132-133)

นักสตรีนิยมหลายกลุ่มมีมุมมองที่ต่างกัน บางกลุ่มเห็นว่า ผู้หญิงควรเข้าไปมีส่วนร่วมกับศาสนาคริสต์ในฐานะที่เท่าเทียมกับผู้ชาย จึงเรียกร้องให้ทางศาสนายินยอมให้ผู้หญิงได้มีสิทธิเช่นเดียวกับผู้ชาย หรือบางกลุ่มเห็นว่าไม่ควรเข้าไปข้องเกี่ยวกับศาสนาเดิมที่ผู้ชายครองอำนาจอยู่ ควรจะแยกมาตั้งเป็นศาสนาใหม่ของผู้หญิงเพื่อผู้หญิงเอง ส่วนในทางพุทธศาสนานั้น นักสตรีนิยมเห็นว่า โดยหลักการแล้วพระพุทธเจ้าทรงเปิดโอกาสให้แก่ผู้หญิงได้ปฏิบัติธรรมและสามารถที่จะบรรลุธรรมได้ แต่ถึงกระนั้น เมื่อกาลเวลาผ่านไป พุทธศาสนาก็ไม่ต่างจากศาสนาคริสต์ที่ถูกครอบงำด้วยระบบชายเป็นใหญ่ ดังทัศนะของ Rita M. Gross ที่ได้อธิบายว่า โดยแก่นแท้ของพุทธศาสนาแล้วไม่ได้มีลักษณะของการรังเกียจผู้หญิง ถึงแม้ว่าในคัมภีร์ส่วนใหญ่จะมีเนื้อหาที่มีลักษณะชายเป็นใหญ่โดยตลอดก็ตาม เนื่องจากสาระแท้จริงของพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความเสมอภาคและเสรีภาพ พร้อมกันนี้ Rita M. Gross ได้นำเสนอพุทธศาสนาหลังยุคปิตาธิปไตย ซึ่งเป็นพุทธศาสนาที่ปราศจากอคติทางเพศ โดยผู้หญิงจะต้องได้รับการศึกษาทางพุทธศาสนาอย่างจริงจัง จนสามารถที่จะทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ (Guru) ได้ (Rita M. Gross, 1993) นอกจากนี้ยังมีนักสตรี-

นิยมอีกหลายคนได้วิพากษ์พุทธศาสนาในแง่มุมต่างๆ อย่างไรก็ตาม ทัศนะของนักสตรีนิยมตะวันตกนั้น ส่วนใหญ่ละเลยที่จะเน้นย้ำถึงจุดยืนของพุทธศาสนาเถรวาท แต่จะมุ่งเน้นเรื่องสิทธิสตรีเป็นสำคัญ เรื่องผู้หญิงกับพุทธศาสนาจึงมีหลายแง่มุมให้พิจารณา โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับการบวชเป็นภิกษุณี และประเด็นที่ต่อเนื่องกัน ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องที่กลุ่มสตรีนิยมในสังคมไทยนำมาเป็นข้อวิพากษ์คณะสงฆ์ไทย (พุทธศาสนาเถรวาท) ดังนั้น ในบทความนี้จะนำเสนอข้อวิพากษ์เหล่านั้น พร้อมทั้งพยายามที่จะตอบข้อวิพากษ์นั้นด้วยมุมมองทางพุทธศาสนาจากคัมภีร์เป็นหลัก ส่วนทัศนะและแนวคิดของนักสตรีนิยมตะวันตกที่วิพากษ์พุทธศาสนานั้น ผู้เขียนมิได้นำเสนอมากนัก ด้วยเห็นว่าทัศนะและข้อเรียกร้องที่เป็นประเด็นเกี่ยวกับผู้หญิงกับพุทธศาสนาในสังคมไทยนี้มีความชัดเจนแล้ว ซึ่งเรื่องที่จะต้องพิจารณาคือ ข้อเรียกร้องของกลุ่มสตรีนิยมนั้น จะตอบด้วยข้อมูลจากพุทธศาสนาเถรวาทอย่างไร เป็นหลัก

3. ผู้หญิงในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

การศึกษาเรื่องผู้หญิงในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจะทำให้เข้าใจถึงสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงได้ชัดขึ้น เพื่อที่จะใช้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์ปัญหาผู้หญิงกับพระพุทธศาสนาในสังคมไทย จากการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับประเด็นที่กลุ่มสตรีนิยมตั้งข้อสงสัยไว้ในปัญหาเกี่ยวกับผู้หญิงกับพระพุทธศาสนา พบว่า บทบาทของผู้หญิงในทางพระพุทธศาสนามีปรากฏว่าพระพุทธเจ้าได้ให้โอกาสผู้หญิงเป็นอย่างมาก ทั้งในฐานะที่เป็นอุบาสิกาและในฐานะที่เป็นนักบวช

3.1 ผู้หญิงในฐานะอุบาสิกา

บทบาทที่สำคัญประการหนึ่งของอุบาสิกาก็คือ การเป็นผู้ถวายความอุปถัมภ์บำรุงพระศาสนา และพระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแต่งตั้งอุบาสิกาที่มี

บทบาทด้านการอุปถัมภ์สนับสนุนพระศาสนานี้ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ คือ ผู้ที่มีบทบาทในเรื่องนั้นๆ โดดเด่นกว่าคนอื่น อุบาสิกาที่ได้รับยกย่องให้เป็นเอตทัคคะในด้านการถวายการอุปถัมภ์และบทบาทที่ใกล้เคียงกันในเรื่องการถวายทานไว้ 3 คนด้วยกัน คือ 1. นางวิสาขา มิคารมาตา เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้ยินดีในการถวายทาน 2.นางสุปปวาสา โกลิยธิดา เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้ถวายรสอันประณีต 3.นางสุปปิยาอุบาสิกา เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้บำรุงภิกษุอาพาธ (องฺ.เอกก. (ไทย) 20/259-264/32-33, ฉบับมหาจุฬาฯ)

ในบรรดาอุบาสิกาที่ได้รับยกย่องทั้ง 3 คนนี้ นางวิสาขา ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงและโดดเด่นในด้านการถวายทานมากกว่าคนอื่น และผู้ที่สนใจในพระพุทธศาสนามักจะได้ยินได้ฟังเรื่องราวเกี่ยวกับนางวิสาขาอยู่เสมอ การถวายทานครั้งที่สำคัญของนางก็คือ การสร้างวัดชื่อว่าบุพพาราม ถวายไว้ในพระพุทธศาสนาด้วยการสละทรัพย์จำนวน 9 โกฏิ นอกจากนี้นางวิสาขายังได้เป็นผู้ริเริ่มการถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุและถวายผ้าสำหรับอาบน้ำแก่พระภิกษุณีเป็นคนแรกอีกด้วย ด้วยการสร้างวัดบุพพารามและการถวายทานอื่นๆ ของนางวิสาขานี้เอง จึงทำให้นางได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในด้านผู้ถวายทาน เรื่องนางวิสาขานี้ชาวพุทธส่วนใหญ่รู้กันเป็นอย่างดี แต่บทบาทนี้ของผู้หญิงไม่เป็นที่ยอมรับในทัศนะของกลุ่มสตรีนิยม เพราะดูเสมือนเป็นการเน้นย้ำให้ผู้หญิงยินดีพอใจแต่เพียงการเป็นผู้อุปถัมภ์ ถวายความบำรุงพระพุทธ-ศาสนาเท่านั้น มิได้ก้าวข้ามไปถึงการเป็นนักบวชเพื่อปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง ดังทัศนะที่ว่า การที่นางวิสาขาได้รับการยกย่องอย่างสูงยิ่งในฐานะของมหาอุบาสิกานั้น เกี่ยวเนื่องกับทานบารมีที่นางได้ถวายเพื่อทำนุบำรุงคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นบทบาทที่สอดคล้องกับความคาดหวังในการเป็นพุทธ-ศาสนิกชนที่ดี มากกว่าการยอมรับบทบาทของภิกษุณีและสามเณรีที่ออก

มาเดินอยู่บนวิถีเดียวกับภิกษุสงฆ์ เพราะอย่างน้อยการเป็นอุบาสิกาก็มิได้สร้างความน่าหวั่นไหวใดๆ ให้แก่สถาบันสงฆ์ (วิลาสินี พิพิธกุล,(2,7), 2546 : 10–11)

ผู้หญิงแม้ไม่ได้บวชเป็นภิกษุณี ก็สามารถที่จะปฏิบัติธรรมได้ ในอดีตมีผู้หญิงที่ได้ปฏิบัติธรรมในฐานะอุบาสิกาเป็นตัวอย่างไว้มากมาย และตัวอย่างของบทบาทของผู้หญิงในด้านนี้สามารถค้นหาได้จากอุบาสิกาที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะทางด้านที่เกี่ยวเนื่องกับการปฏิบัติธรรม คือ นางสามาวดี เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในด้านเป็นผู้มีปรกติอยู่ด้วยเมตตา และนางอุตตรา นันทมาตาเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในด้านเป็นผู้ยินดีในฌาน (องฺ.เอกก. (ไทย) 20/261-262/32, ฉบับมหาจุฬาฯ)

นอกจากปฏิบัติธรรมแล้ว ผู้หญิงในฐานะอุบาสิกายังมีบทบาทเป็นผู้เผยแผ่ธรรมได้อีกด้วย ดังตัวอย่างของอุบาสิกาในบทบาทด้านการเผยแผ่ธรรม คือ นางกาลี หรือกาฬี ซึ่งเป็นหญิงเฝ้าป่าช้าหรือสัปเหร่อ นางกาลีนี้มิได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในด้านใดด้านหนึ่ง แต่จากเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์ทำให้ผู้เขียนเห็นว่า น่าที่จะจัดเรื่องของนางกาลีนี้ไว้ในฐานะผู้มีความรู้ทางธรรมและได้แนะนำวิธีปฏิบัติกรรมฐานแก่พระภิกษุ จนท่านได้รับผลของการปฏิบัติเป็นอย่างดี เรื่องของนางกาลีนี้มีปรากฏในคัมภีร์อรรถ-กถาธรรมบท นางกาลี (หรือกาฬี) ได้ให้คำแนะนำแก่พระเถระว่าควรปฏิบัติอย่างไรในการอยู่ในป่าช้า ควรงดเว้นอะไร ควรทำอะไร (ขุ.ธ.อ. (บาลี) 1/62-65, ฉบับมหามกุฏฯ) จากข้อมูลในอรรถกถานี้ทำให้เห็นความใจกว้างของพระอรรถกถาจารย์มากยิ่งขึ้น ที่กล้าที่จะนำเสนอเรื่องราวของนางกาลีหญิงสัปเหร่อให้เป็นผู้ช่วยเหลือแนะนำพระภิกษุในเรื่องการปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว เรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติกรรมฐาน น่าจะเป็นเรื่องที่พระภิกษุส่วนใหญ่ย่อมรู้ดีกว่าชาวบ้าน

3.2 ผู้หญิงในฐานะภิกษุณี

สถานภาพของผู้หญิงตามที่ปรากฏหลักฐานในคัมภีร์อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกกล่าวถึงกันมากก็คือ การบวชเป็นภิกษุณี ที่มีสถานภาพเป็นนักบวชได้เช่นเดียวกับผู้ชาย การบวชเป็นภิกษุณีในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีรายละเอียดและขั้นตอนต่างๆ ชัดเจนว่า ผู้ที่จะบวชเป็นภิกษุณีจะต้องบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย (ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์และฝ่ายภิกษุสงฆ์) และกระบวนการบวชนั้นเสร็จสมบูรณ์ในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ก่อน หลังจากนั้นจึงไปทำพิธีกรรมซ้ำในฝ่ายภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง จะเห็นว่าขั้นตอนที่สำคัญนั้นอยู่ในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ ส่วนในฝ่ายภิกษุสงฆ์เป็นเพียงการรับรองเท่านั้น ในการอุปสมบทเป็นภิกษุณีนั้น สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ในช่วงแรกทรงอนุญาตให้ภิกษุบวชผู้หญิงให้เป็นภิกษุณีแต่เพียงฝ่ายเดียว (วิ.จู. (ไทย) 7/404/321, ฉบับมหาจุฬาฯ) ต่อมาเมื่อมีภิกษุณีสงฆ์และมีภิกษุณีผู้มีความรู้ความสามารถที่จะเป็นปวัตตินีได้ (บวชมา 12 พรรษาขึ้นไป และได้รับการแต่งตั้งจากภิกษุณีสงฆ์แล้ว) พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้มีการบวชเป็นภิกษุณีจากสงฆ์ 2 ฝ่าย โดยขอบวชในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ก่อน และการอุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์นั้นมีรูปแบบที่ชัดเจนว่าเป็นสังฆกรรมโดยพิจารณาจากคำสวดญัติจตุตถกรรมวาจา (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิ.จู. (บาลี) 7/425/258-260, ฉบับมหา-จุฬาฯ และใน วิ.จู. (ไทย) 7/425/350-351, ฉบับมหาจุฬาฯ) การสวดญัตติจตุตถกรรมวาจานี้ผู้ที่เคยผ่านการบวชพระมาจะคุ้นเคยเป็นอย่างดี เพราะมีลักษณะของการสวดคล้ายกันมาก เปลี่ยนแต่เพียงบางคำที่ใช้แทนภิกษุณีซึ่งเป็นผู้หญิง เมื่อสวดอักขระภาษาบาลีจะต้องเปลี่ยนเป็นเพศหญิง (อิตถีลิงค์) เท่านั้น นอกนั้นเหมือนกันกับการสวดญัติจตุตถกรรมวาจาในการบวชเป็นพระภิกษุ เมื่อเสร็จแล้วจึงให้ภิกษุณีนำไปขออุปสมบทจากภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง และพระภิกษุ-สงฆ์ก็จะสวดญัตติจตุตถกรรมวาจาคล้ายกันนี้อีกครั้งหนึ่ง ฉะนั้นการจะอ้าง

ว่าสามารถบวชเป็นภิกษุณีจากสงฆ์ฝ่ายเดียวย่อมไม่ได้ เพราะมีรูปแบบการบวชจากภิกษุณีสงฆ์อย่างชัดเจน มิใช่เป็นเพียงการถามอันตรายิก-ธรรมเพียงอย่างเดียวดังที่มีนักวิชาการบางคนเข้าใจ ซึ่งในเรื่องการบวชเป็นภิกษุณีนี้สามารถสรุปได้ดังนี้ (คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจจัดทำหนังสือคำถาม-คำตอบเกี่ยวกับพระพระพุทธศาสนา, 2546, 18-19)

ก.ขั้นตอนการบวชเป็นภิกษุณีเบื้องต้น

1. ต้องมีภิกษุณีเป็นผู้ปวัตตินี (อุปัชฌาย์) ที่ถูกต้อง คือ มีพรรษา 12 ขึ้นไป และได้รับแต่งตั้งจากภิกษุณีสงฆ์แล้ว ปวัตตินีแต่ละรูปบวชนางสิกขมานาให้เป็นภิกษุณีได้ 2 ปีต่อ 1 รูปเท่านั้น

2. สตรีผู้จะบวชจะต้องมีอายุตั้งแต่ 12 ปีขึ้นไป (กรณีที่เคยมีสามีแล้ว) และต้องได้รับอนุญาตจากบิดา มารดา หรือจากสามีก่อน (วิ.ปริ. (ไทย) 8/238/304-306, ฉบับมหาจุฬาฯ)

ข.ขั้นตอนและวิธีการบวช

1. ในกรณีที่ผู้จะบวชมีอายุครบ 12 ปี ต้องบรรพชาเป็นสามเณรีในภิกษุณีสงฆ์ก่อน

- เมื่อมีอายุครบ 18 ปี ต้องรับสมมติเป็นสิกขมานาในภิกษุณี-สงฆ์ ขอสมาทานสิกขาบท 6 ข้อ (ศีล 6 ข้อแรกในศีล 10 ของสามเณร) โดยไม่ล่วงละเมิดตลอดเวลา 2 ปี ถ้าล่วงละเมิดข้อใดข้อหนึ่งต้องตั้งต้นสมาทานใหม่อีก 2 ปี (วิ.ภิกฺขุนี. (ไทย) 3/1077-1080/296-298)

- เมื่อครบ 2 ปี และภิกษุณีสงฆ์ให้การรับรองแล้ว จึงทำพิธีอุปสมบทเป็นภิกษุณีในภิกษุณีสงฆ์ก่อน แล้วภิกษุณีสงฆ์นำไปขออุปสมบทในภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง

2. ในกรณีที่ผู้บวชมีอายุครบ 20 ปี หรือแต่งงานแล้วมีอายุ 12 ปีเป็นต้นไป ต้องบรรพชาและรับสมมติเป็นสิกขมานาในภิกษุณีสงฆ์ก่อน เมื่อสมาทานสิกขาบท 6 ข้อได้บริบูรณ์ตลอด 2 ปี และภิกษุณีสงฆ์ได้ให้การ

รับรองแล้ว จึงทำพิธีอุปสมบทเป็นภิกษุณีในภิกษุณีสงฆ์ และภิกษุสงฆ์ตามลำดับ

ผู้หญิงในอินเดียสมัยนั้นแม้จะได้บวชเป็นภิกษุณีแล้วยังต้องปฏิบัติตามวินัยอีกหลายประการ โดยเฉพาะครุธรรม 8 ที่ดูเสมือนว่าพระภิกษุณียังต้องอยู่ภายใต้การดูแลและมีสถานภาพที่ต่ำกว่าพระภิกษุ ด้วยข้อจำกัดบางอย่างที่ไม่สามารถกระทำได้ เพราะยุคสมัยและบริบททางสังคมของอินเดียที่ยึดมั่นอย่างแน่นหนา เช่น การที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้พระภิกษุกับพระภิกษุณีไหว้กันตามลำดับพรรษาได้ (ไม่ให้พระภิกษุไหว้พระภิกษุณี) หรือ ห้ามไม่ให้พระภิกษุณีสอนธรรมแก่พระภิกษุ แต่ให้พระภิกษุเท่านั้นสอนพระภิกษุณีได้ (เรื่องเกี่ยวกับครุธรรมนี้ ผู้สนใจสามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน มนตรี สืบด้วง, (3, 2), 2550 : 101-127) ข้อห้ามต่างๆ เหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงบริบทของสังคมในยุคนั้น ที่ผู้หญิงถูกกดขี่จากสังคมของพราหมณ์เป็นอย่างมาก เพราะเหตุว่า ผู้หญิงในยุนั้นและก่อนหน้านั้น ถูกกีดกันไม่ให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียน จึงทำให้พวกเธอไม่มีความรู้ในเรื่องต่างๆ ความดีที่ผู้หญิงยุคนั้นควรทำก็คือการดูแลสามี ปรนนิบัติสามี และครอบครัวของสามี ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีคำสอนบางอย่างในพระพุทธศาสนาต้องอนุโลมตามสังคมที่เชื่อถือกันอย่างนั้น

แต่โดยภาพรวม ผู้หญิงในพระพุทธศาสนาได้รับโอกาสต่างๆ เป็นอย่างดี และผู้หญิงในยุคนั้นก็ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า สามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่และบทบาทในด้านศาสนาได้ เห็นได้ว่าจากมีผู้หญิงที่เป็นอุบาสิกาและภิกษุณีได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะเป็นจำนวนมาก หลายๆ เรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยืนยันว่า พระภิกษุ(ชาย)ในพระพุทธศาสนาเถรวาทตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้มิได้กีดกันผู้หญิง เพราะมีเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงที่โดดเด่นและได้รับการถ่ายทอดต่อๆ กันมาและบันทึกไว้มากมาย ตัวอย่างเช่น หลักธรรมคำสอนที่ปรากฏใน

คัมภีร์อิติวุตตกะทั้งหมด (ขุ.อิติ. (ไทย) 25/1-112/ 345-497, ฉบับมหาจุฬาฯ) ได้รับการยืนยันว่าเป็นผลงานของนางขุชชุตตรา หญิงรับใช้หลังค่อมคนหนึ่ง เป็นผู้ทรงจำไว้แล้วนำมาบอกต่อ และได้รับการยอมรับว่าเป็นผลงานของนางต่อๆ กันมาจนถึงปัจจุบันนี้

4. ปัญหาผู้หญิงกับพระพุทธศาสนาเถรวาท

ประเด็นที่เป็นปัญหาในมุมมองของสตรีนิยมในสังคมไทย 4 ประการ ปัจจัยหลักเกิดจากการที่สังคมไทยไม่มีภิกษุณีสงฆ์ ทำให้เกิดแนวคิดว่าเมื่อสังคมมีผู้คนทั้งหญิงและชาย แต่ทำไมผู้ที่สอนหรือผู้นำทางจิตวิญญาณมีแต่ผู้ชายเท่านั้น ไม่มีผู้หญิงที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณคอยให้คำแนะนำสั่งสอนในเรื่องต่างๆ สำหรับผู้หญิงด้วยกัน ผู้เขียนขอสรุปผลการศึกษาปัญหาผู้หญิงกับพระพุทธศาสนาดังนี้

4.1 ปัญหาเชิงโครงสร้างทางศาสนาและสังคม หมายถึง ปัญหาด้านองค์ประกอบ ระบบ ระเบียบ และกฎเกณฑ์ต่างๆ ทางศาสนาและสังคมที่ทำให้ผู้หญิงถูกกดขี่ ถูกเอารัดเอาเปรียบ ไม่ได้รับความยุติธรรมทั้งในทางโลกและทางธรรม ในงานวิจัยนี้ มุ่งวิเคราะห์ปัญหาเชิงโครงสร้างทางศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเป็นหลักอันได้แก่ พุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา ในมุมมองของนักสตรีนิยมเห็นว่าการที่สังคมไทยไม่มีภิกษุณีสงฆ์นั้นทำให้พุทธบริษัทไม่ครบ 4 การไม่มีภิกษุณีสงฆ์ทำให้เกิดปัญหาทางด้านจิตใจของผู้หญิงและปัญหาสังคมอื่นๆ ตามมา ไม่มีนักบวชหญิงคอยช่วยงานพระศาสนาให้เจริญก้าวหน้าต่อไปได้ การไม่มีภิกษุณีทำให้ขาดผู้นำทางจิตวิญญาณที่จะเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้หญิง แต่ในมุมมองของนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาเห็นว่า การขาดภิกษุณีสงฆ์นั้นไม่ก่อให้เกิดปัญหากับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยใหญ่โตนัก การพระศาสนาก็ยังดำเนินต่อไปได้อย่างดี ไม่มีผลกระทบใดๆ

ถ้าจะมีปัญหาเรื่องผู้สอนที่เป็นผู้หญิงอยู่บ้างก็สามารถที่จะให้แม่ชีมาช่วยงานด้านนี้ แม่ชีน่าจะเป็นทางออกที่ดีสำหรับปัญหานี้ แต่แม่ชีก็ถูกมองว่าสถานภาพไม่ชัดเจน ภาพลักษณ์ตกต่ำ ถึงแม่ชีจะเป็นทางเลือกหนึ่ง แต่ในทัศนะของสตรีนิยมก็เห็นว่า ควรที่จะเปิดโอกาสให้มีการบวชภิกษุณี ซึ่งจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งให้แก่ผู้หญิง ไม่ใช่ให้ผู้หญิงบวชเป็นแม่ชีได้ แต่ปิดโอกาสการบวชภิกษุณี ควรเปิดทั้ง 2 ทางไว้ให้เลือก

4.2 ปัญหาความรุนแรงต่อผู้หญิง หมายถึง การกระทำใดๆ ที่เป็นความรุนแรงอันเกิดจากความแตกต่างทางเพศ ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบอันไม่น่าปรารถนาต่อร่างกายและต่อจิตใจของผู้หญิง ทั้งในแง่การดำรงชีวิตทางสังคมและครอบครัว ในมุมมองของนักสตรีนิยมเห็นว่า ปัญหานี้ เกิดจากการที่สังคมไทยไม่มีภิกษุณีสงฆ์ ทำให้ขาดสถาบันที่จะช่วยผู้หญิงที่ถูกกระทำรุนแรงในครอบครัว ผู้หญิงเหล่านั้นเมื่อมีทุกข์ก็ไม่มีที่พึ่งทางศาสนา นอกจากนี้ยังรวมไปถึงหลักธรรมคำสอนที่ให้คุณค่าแก่เพศชายที่สามารถบวชเป็นพระภิกษุได้ ลูกชายจึงมีคุณค่ามากกว่าลูกสาว ส่งผลกระทบถึงความรุนแรงต่อผู้หญิงที่จะต้องทำงานหนักเพื่อช่วยน้องชายให้ได้บวชเพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่ การสอนต่อๆ กันมาว่า เกิดเป็นผู้หญิงเพราะทำอกุศลกรรมหรือทำผิดศีลข้อที่ 3 มา และรวมถึงคำสอนที่ว่า “ไฟในห้ามนำออก ไฟนอกห้ามนำเข้า” อีกด้วยที่มีส่วนกดทับให้ผู้หญิงถูกกระทำโดยไม่กล้าสู้เพราะยึดถือคำสอนนี้ ภิกษุณีสามารถที่จะช่วยคลี่คลายปัญหาต่างๆ เหล่านี้ได้ แต่ในมุมมองของนักวิชาการด้านศาสนาเห็นว่า ปัญหาความรุนแรงต่อผู้หญิงนี้ แม่ชีก็น่าที่จะช่วยได้อีกเช่นกัน สังคมไทยมีแม่ชีอยู่แล้ว ก็น่าที่จะพัฒนาแม่ชีให้มาช่วยด้านนี้ สำหรับคำสอนเรื่องการบวชเพื่อทดแทนบุญคุณ และวาทกรรมที่ว่า “ไฟในห้ามนำออก ไฟนอกห้ามนำเข้า” นั้น เป็นความเชื่อในสังคมไทยที่คลาดเคลื่อนไป จำเป็นต้องแก้ไข

ให้ถูกต้อง โดยพระภิกษุผู้สอนควรชี้แนะแนวทางให้แก่พุทธศาสนิกชนทั้งที่เป็นผู้ชายและผู้หญิงได้เข้าใจตรงตามพุทธประสงค์

4.3 ปัญหาพื้นที่ทางศาสนาของผู้หญิง พื้นที่ทางศาสนา หมายถึง เขตแดน หรืออาณาบริเวณสำหรับแสดงออกทางความเชื่อ กิจกรรมหรือพฤติกรรมส่วนตัวหรือสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องทางกายภาพและเป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ นักสตรีนิยมมองว่า จากปัญหาเชิงโครงสร้างที่ระบบความเชื่อทางสังคมไทยยึดอยู่นั้นมีลักษณะมีผู้ชายเป็นใหญ่ โดยมีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน ทำให้ผู้ชายเป็นผู้กุมอำนาจในทางศาสนาไว้ทั้งหมด ผู้หญิงไม่มีโอกาสที่จะเข้ามามีบทบาทในทางศาสนามากนัก ไม่มีสถานที่ปฏิบัติธรรมสำหรับผู้หญิงโดยเฉพาะ เพราะผู้หญิงอาจไม่สะดวกใจที่จะไปปฏิบัติธรรมในวัด ที่มีผู้สอนเป็นพระภิกษุ (ผู้ชาย) ซึ่งอาจไม่เข้าใจปัญหาของผู้หญิงอย่างแท้จริง และปัญหานี้ยังรวมไปถึงโอกาสทางการศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรมของผู้หญิง หรือเป็นช่องทางของการศึกษาของเด็กหญิงที่ด้อยโอกาส ในทัศนะของนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนามองว่าปัญหานี้ไม่ค่อยเกี่ยวกับพระภิกษุสงฆ์เท่าใดนัก ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการให้คำปรึกษาปัญหา พระภิกษุสามารถทำได้ แต่ในทัศนะของนักวิชาการด้านสตรีนิยมเห็นว่า ปัญหานี้เป็นเรื่องของความรู้สึก เป็นทัศนะส่วนตัวของแต่ละบุคคล บางคนอาจชอบที่จะไปปรึกษากับพระภิกษุ แต่ผู้หญิงบางคนก็อยากจะปรึกษาปัญหาส่วนตัวกับผู้หญิงด้วยกันมากกว่า ดังนั้น จึงควรมีนักบวชหญิงเพื่อเป็นทางเลือกให้แก่ผู้หญิงที่มีทุกข์ได้ใช้เป็นช่องทางในการแก้ปัญหาชีวิต ทั้งด้วยการออกบวชปฏิบัติธรรม และเข้าไปปรึกษาปัญหาส่วนตัว และปัญหานี้จึงควรแก้ด้วยความเข้าใจและการตระหนักถึงทุกข์ของผู้หญิง ถ้าไม่ได้ตระหนักก็อาจเห็นว่าไม่เป็นปัญหาแต่อย่างใด

4.4 ปัญหาการสอนธรรมที่เกี่ยวกับผู้หญิงของพระภิกษุ ปัญหาโครงสร้างทางศาสนาที่พุทธศาสนาในประเทศไทยไม่มีนักบวชที่เป็นผู้หญิงอยู่ นอกจากทำให้เกิดปัญหาดังกล่าวข้างต้นแล้วนั้น กลุ่มสตรีนิยมยังเห็นว่า เพราะไม่มีนักบวชผู้หญิงคอยสั่งสอนธรรมที่เกี่ยวกับผู้หญิงด้วยกัน มีแต่นักบวชผู้ชายฝ่ายเดียวที่ให้ความรู้เรื่องศาสนาแก่ศาสนิกชนทั่วไปทั้งชายและหญิง เรื่องราวต่างๆ ทางศาสนาที่เกี่ยวกับผู้หญิง นักบวชผู้ชายไม่ค่อยให้ความสำคัญมากนัก บางครั้งก็กล่าวถึงในทางที่คลาดเคลื่อนไป การสั่งสอนธรรมของพระภิกษุสงฆ์นั้น มีความลำเอียง มีอคติทางเพศแฝงอยู่ โดยส่วนใหญ่พระภิกษุสงฆ์มักสอนให้ผู้หญิงยินดีพอใจกับการทำบุญถวายทาน รักษาศีลในระดับชาวบ้าน ดูเสมือนเน้นบทบาทให้ผู้หญิงเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนา เป็นผู้ถวายทาน ไม่ได้สอนให้ผู้หญิงเข้าใจไปถึงเรื่องการทำความดีขั้นสูงด้วยการออกบวช หรือสอนว่าผู้หญิงนั้นเกิดมาไม่สามารถที่จะบวชได้เช่นเดียวกันผู้ชาย จึงควรยินดีในการทำบุญให้มากเพื่ออนาคตเกิดมาในชาติต่อไปจะได้เป็นผู้ชาย แนวทางการแก้ไขปัญหานี้ ขึ้นอยู่กับความสามารถส่วนตัวของพระภิกษุแต่ละรูปที่จะให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ โดยธรรมมิได้มีปัญหา แต่ขึ้นอยู่กับการตีความและนำมาสอนต่อ อาจทำให้ความเข้าใจของผู้ฟังคลาดเคลื่อนไปได้ เช่นเดียวกันปัญหานี้จึงจำเป็นต้องใช้หลักการตระหนักรู้และเข้าใจถึงทุกข์ของผู้หญิงอย่างลึกซึ้ง

5. การรื้อฟื้นการบวชเป็นภิกษุณีเพื่อผู้หญิงในสังคมไทย

ผู้หญิงไทยควรที่จะมีโอกาสที่จะพัฒนาตนเองเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้นตามหลักพระพระพุทธศาสนา ด้วยการเป็นนักบวชเช่นเดียวกันกับผู้ชาย และเพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยได้ยกย่องสิทธิสตรีในด้านต่างๆ รวมทั้งด้านศาสนา และเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้น กลุ่มสตรี-นิยมเห็นว่า ควรที่จะให้ผู้หญิงได้บวชเป็นภิกษุณี และต้องเป็นภิกษุณีแบบ

เถรวาทเหมือนอย่างภิกษุสงฆ์ไทยด้วย เมื่อมีเป้าประสงค์อย่างนี้ จึงทำให้เกิดความขัดแย้งกันในทางพระธรรมวินัยตามแบบอย่างที่นิกายเถรวาทไทยยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมา และคณะสงฆ์ไทย (โดยผู้บริหารและปกครองสูงสุด คือมหาเถรสมาคมและนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่) จึงไม่เห็นด้วยกับการรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีขึ้นในสังคมไทย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้กลุ่มสตรีนิยมวิจารณ์ว่า ผู้ที่คัดค้านการบวชภิกษุณีในประเทศไทยนั้น เป็นผู้มีอคติทางเพศ เป็นการปิดกั้นโอกาสของผู้หญิง เป็นผู้ที่ยึดมั่นอยู่ในระบบปิตาธิปไตย เพราะในมุมมองของนักวิชาการด้านสิทธิสตรีหรือสตรีนิยมเห็นว่า ผู้หญิงสามารถที่จะบวชเป็นภิกษุณีเถรวาทได้ในประเทศไทย เพื่อความชัดเจนในเรื่องนี้ จึงจะได้แสดงทัศนะว่าคณะสงฆ์ไทยมีอคติทางเพศหรือไม่ ในหัวข้อที่กลุ่มสตรีนิยมสงสัยดังนี้

5.1 การบวชเป็นภิกษุณีจากสงฆ์ 2 ฝ่าย

ความพยายามที่จะให้มีการบวชเป็นภิกษุณีให้ถูกต้องตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้นั้น พุทธศาสนิกชนโดยเฉพาะในสายเถรวาทจะเข้าใจตรงกันว่าไม่สามารถที่จะกระทำได้ เพราะว่าไม่มีภิกษุณีสงฆ์นิกายเถรวาทอยู่ จึงไม่สามารถบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่ายได้ แต่กลุ่มสตรีนิยมที่ต้องการจะให้มีการบวชเป็นภิกษุณีได้อธิบายว่า สามารถที่จะกระทำได้ ซึ่งข้อมูลที่จะมาสนับสนุนหลักการที่ว่ากระทำได้นี้ส่วนใหญ่ก็จะมาจากผู้นำที่ประสงค์จะให้มีการบวชเป็นภิกษุณีและต้องการให้คณะสงฆ์ไทยซึ่งเป็นเถรวาทยอมรับว่ามีความถูกต้อง คือ ภิกษุณีธัมมนันทา (อดีต รศ. ดร. ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์) ที่ศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้มาอย่างยาวนาน ซึ่งภิกษุณีธัมมนันทาได้รับการบรรพชาและอุปสมบทเป็นภิกษุณีจากประเทศศรีลังกา ปัจจุบันนี้ในประเทศศรีลังกาได้มีการรื้อฟื้นการบวชเป็นภิกษุณีขึ้น เรื่องนี้มีทั้งผู้ที่สนับสนุนและคัดค้าน ยังไม่มีการยอมรับจากคณะสงฆ์ทั้งหมดของประเทศ

ศรีลังกา การบวชเป็นภิกษุณีของผู้หญิงชาวลังกานั้นได้ไปบวชมาจากประเทศอื่นซึ่งเป็นภิกษุณีมหายานอีกต่อหนึ่ง โดยเริ่มจากการที่ทศศีลมาตาชาวศรีลังกาไปบวชที่วัดซีไหล ลอสแอนเจลิส สหรัฐอเมริกา ผู้จัดการบวชคือหลวงพ่อซิงหยุน แห่งวัดโฟกวางซาน ต่อมาก็มีการไปบวชจากสารนาถ ประเทศอินเดีย โดยคณะภิกษุสงฆ์ชาวเกาหลีเป็นผู้จัดการบวชให้ไปบวชที่พุทธคยา โดยมีวัดโฟกวางซาน ประเทศไต้หวัน เป็นเจ้าภาพในการจัดการอุปสมบท และมีการบวชในประเทศศรีลังกา โดยคณะพระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ จัดโดยท่านสุมังคละ มหาเถโร เป็นอัสคีรีสยามนิกาย และที่วัดโฟวางซาน เมืองเกาซุง ประเทศไต้หวัน (ธัมมนันทา สามเณรี (รศ. ดร. ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์), 2544: 10–15) ในการบวชเป็นภิกษุณีนี้บางครั้งก็บวชจากสงฆ์ฝ่ายเดียว บางครั้งก็บวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย แต่ภิกษุณีที่ถือว่าได้บวชจากสงฆ์ 2 ฝ่ายนั้น ก็เป็นการบวชจากภิกษุณีสงฆ์ในสายมหายานทั้งสิ้น และบางครั้งก็เป็นภิกษุสงฆ์ในฝ่ายมหายานด้วย

ประเด็นเรื่องนิกายนี้ ผู้ที่สนับสนุนอธิบายว่าสามารถกระทำได้ เพราะภิกษุณีสงฆ์ในสายมหายานนี้ก็ย่อมมีที่มาจากภิกษุณีสงฆ์ในสายเถรวาทเหมือนกัน จากบันทึกประวัติศาสตร์ ได้ทราบว่า ในปี พ.ศ. 976 คณะภิกษุณีสงฆ์จากศรีลังกานำโดยภิกษุณีเทวสร ได้เดินทางไปประเทศจีนโดยทางเรือ เพื่อไปการอุปสมบทสตรีชาวจีนจำนวนถึง 300 นาง ที่วัดป่าใต้เมืองนานกิง (คณะอนุกรรมาธิการด้านสตรี, มปป.:27) นี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าภิกษุณีสงฆ์ในสายมหายานก็ได้สืบสายมาจากภิกษุณีสงฆ์ในสายเถรวาทนั่นเอง ดังนั้นการบวชจากภิกษุณีสงฆ์ในสายมหายานจึงถือได้ว่าเป็นการบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่ายที่ถูกต้อง และภิกษุณีสงฆ์ของจีนที่สืบสายมาจากศรีลังกานี้ถือวินัยในนิกายธรรมคุปต์ ซึ่งเป็นนิกายย่อยของเถรวาท อีกประการหนึ่งที่ผู้สนับสนุนให้มีการบวชภิกษุณีอธิบายก็คือ เรื่องนิกายมหายานเถรวาทไม่น่าจะใช้เป็นข้ออ้างที่จะปฏิเสธไม่ยอมรับการบวชจาก

สงฆ์ 2 ฝ่ายได้ ดังข้อความที่ว่า ถ้าพิจารณาให้ดีแล้ว สมเด็จพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าประทานการบวชให้แก่ภิกษุและภิกษุณีสงฆ์นั้น มิได้เคยมีพระประสงค์จะให้เป็นเถรวาทหรือมหายาน ข้อคัดค้านนี้จึงนับได้ว่า เป็นพวกแบ่งแยกนิกาย มิใช่สาระแท้ของพระพุทธศาสนา (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษัฏเสน, 2539: 47) นอกจากนี้ยังมีการอธิบายเพิ่มเติมจากพระภิกษุชาวศรีลังกาที่สนับสนุนการบวชภิกษุณีในเรื่องการบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่ายว่า ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นสงฆ์ 2 ฝ่ายที่เป็นนิกายเถรวาทเท่านั้น ดังข้อความที่ว่า สำหรับเงื่อนไขของการอุปสมบทโดยสงฆ์สองฝ่ายนั้น จะต้องกระทำพิธีการโดยคณะภิกษุณีสงฆ์และคณะภิกษุสงฆ์ ไม่มีที่ใดระบุไว้เลยว่าจะต้องเป็นภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเถรวาทเท่านั้น ในสมัยพุทธกาลและแม้อีกร้อยปีต่อมาก็ไม่มีการแยกนิกาย การที่จะเรียกร้องและยืนยันว่าจะต้องเป็นการบวชจากภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเถรวาทเท่านั้น เป็นการเรียกร้องเกินขอบเขตของพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์ เป็นดรรชนีบ่งชี้ถึงพวกนิยมนิกายจัดจนลืมหลักพระธรรมวินัย ยึดติดในเรื่องหยุมหยิม การยึดติดนิกายนั้น ขัดแย้งกับท่าทีของพระพุทธองค์ที่ทรงสอนย้ำเรื่องความเป็นเอกภาพ ความสมานฉันท์เป็นหลักสำคัญ (D. Amarasiri Weeraratne, 1998: อ้างถึงในธัมมนันทา สามเณรี (รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์), 2544: 21)

สำหรับคณะสงฆ์ไทยที่ถูกมองว่ามีอคติทางเพศนั้น ในความเป็นจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ สาเหตุที่ไม่สามารถยอมรับการบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่ายได้เพราะภิกษุณีสงฆ์นั้นเป็นสายมหายาน ถึงแม้จะมีที่มาจากสายเถรวาทก็ตาม แต่นั่นได้ผ่านกาลเวลามาอย่างยาวนาน จนไม่เหลือความเป็นเถรวาทอยู่แล้ว การที่คณะสงฆ์ไทยไม่ยอมรับไม่ใช่เพราะมีอคติทางเพศ แต่เป็นเพราะความต่างทางนิกาย อันเป็นนานาสังวาส ซึ่งไม่สามารถทำสังฆกรรมร่วมกันได้ตามหลักพระธรรมวินัย ถึงแม้ว่าผู้ที่สนับสนุนจะอ้างว่า ภิกษุณีมหายานนั้นถือวินัยในนิกายธรรมคุปต์ซึ่งเป็นนิกายย่อยของเถรวาท ก็

ไม่ใช่นิกายเถรวาทโดยตรง และประการที่สำคัญภิกษุณีในสายมหายานนั้นได้ผ่านการอุปสมบทโดยพระภิกษุมหายานตลอดเวลาที่ผ่านมา แล้วจะให้นับเป็นส่วนหนึ่งของเถรวาทได้ ย่อมเป็นไปไม่ได้

อนึ่ง ผู้สนับสนุนให้มีการบวชภิกษุณีจะอ้างว่า ในสมัยพระพุทธเจ้าไม่มีนิกายใด ๆ อยู่เลย พระองค์ไม่ได้ทรงสั่งสอนโดยให้เป็นนิกาย แต่เพราะคณะสงฆ์รุ่นต่อมามีความเห็นในพระธรรมวินัยไม่ตรงกันจึงเกิดเป็นนิกายขึ้น ในกรณีนิกายมหายานและเถรวาทมีการแยกกันอย่างชัดเจน ทั้งหลักธรรมวินัย และข้อวัตรปฏิบัติอื่นๆ ที่ไม่ตรงกันมีอยู่มาก เมื่อภิกษุณีสายมหายานมีวัตรปฏิบัติอย่างหนึ่ง แล้วมาบวชให้ผู้หญิงเพื่อให้เป็นภิกษุณีสายเถรวาทจะเป็นไปได้อย่างไร เพราะภิกษุณีผู้บวชใหม่จะต้องถือวัตรปฏิบัติตามอย่างปวัตตินี (อุปัชฌาย์) ถ้าไม่ถือตามปวัตตินีก็ไม่ต้องมีการบวช เพราะปวัตตินี (อุปัชฌาย์) มีไว้เพื่อจะได้อบรมสั่งสอนผู้บวชใหม่ให้ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง

ส่วนประเด็นเรื่องที่ผู้สนับสนุนให้มีการบวชภิกษุณีอ้างว่า คำว่าสงฆ์ 2 ฝ่ายนั้น ไม่มีระบุไว้ในพระไตรปิฎกเล่มใดเลยที่ว่าสงฆ์ 2 ฝ่ายต้องเป็นสงฆ์จากเถรวาทเท่านั้น เรื่องนี้เป็นเพียงการเล่นสำนวนเท่านั้น เพราะถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งจะเห็นว่าเมื่อกล่าวถึงสงฆ์ 2 ฝ่าย ผู้ที่กล่าวจะต้องพิจารณาว่าทัศนะเรื่อง 2 ฝ่ายนี้มีที่มาจากไหน เมื่อตรวจสอบไปก็พบว่ามีที่มาจากพระวินัยปิฎกเล่มที่ 7 ซึ่งพระวินัยปิฎกนี้ เป็นหลักฐานที่สืบทอดต่อกันมาและปฏิบัติตามกันมาในสายเถรวาท ส่วนสายมหายานนั้นมีการดัดแปลงแก้ไขพระไตรปิฎกออกไปมาก มีทั้งเพิ่มเติมและตัดออก จึงไม่ถือว่าเป็นพระไตรปิฎกที่ตรงกันกับสายเถรวาทอย่างแน่นอน เมื่อหลักฐานที่มาของคำว่าสงฆ์ 2 ฝ่ายนั้นมีอยู่ในพระไตรปิฎกของสายเถรวาท แล้วจะไม่ให้ระบุว่าเป็นสงฆ์ 2 ฝ่ายในสายเถรวาทได้ ดูเป็นเรื่องที่ขัดแย้งกันเอง

ทัศนะที่สนับสนุนการบวชเป็นภิกษุณีในสงฆ์ 2 ฝ่าย แม้จะต่างนิกายกัน

นี้ เป็นแนวทางหนึ่งที่จะให้มีการบวชเป็นภิกษุณีขึ้นในสังคมไทยได้ แต่ปัญหาก็ยังมีอีกมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการที่คณะสงฆ์ต่างนิกายกันซึ่งมีความรังเกียจกันในการทำสังฆกรรม ย่อมเป็นนานาสังวาสกัน มีความคิดความเห็นในเรื่องหลักธรรมวินัยที่ต่างกัน จะทำสังฆกรรมร่วมกันได้อย่างไร และในการสวดญัตติจตุตถกรรมนั้น ถ้าสวดด้วยภาษาอื่นนอกจากภาษามคธ ก็ย่อมจะเป็นอักขระวิบัติ อันทำให้พิธีกรรมนั้นใช้ไม่ได้ แต่ในกรณีเหล่านี้ ผู้สนับสนุนย่อมต้องมองว่าผู้ที่คัดค้านนำเรื่องเล็กน้อยมาเป็นเรื่องใหญ่เพื่อต้องการที่จะคัดค้านเท่านั้น แต่ก็ยังเป็นที่น่าแปลกใจว่า เมื่อผู้สนับสนุนยอมรับสังฆกรรมร่วมกับนิกายมหายาน แล้วทำไมจึงไม่บวชเป็นภิกษุณีในสายมหายานเสียซึ่งง่ายกว่า และเป็นที่ยอมรับร่วมกันทุกฝ่าย ถ้าตนเองไม่ถือว่ามีการแบ่งแยก ก็สามารถที่จะบวชในสายมหายานได้ และฝ่ายเถรวาทก็คงไม่มีใครว่ากระไรเป็นแน่

5.2 การบวชเป็นภิกษุณีโดยสงฆ์ฝ่ายเดียว

ผู้ที่ประสงค์จะให้มีการบวชภิกษุณีสายเถรวาทขึ้นในประเทศไทย เมื่อเห็นว่าแนวคิดที่จะให้คณะสงฆ์ไทยยอมรับการบวชเป็นภิกษุณีจากสงฆ์ 2 ฝ่ายที่มีที่มาจากภิกษุณีมหายานนั้นเป็นไปไม่ได้ จึงเสนอวิธีตีความพระไตรปิฎกแบบใหม่ว่า เรื่องการบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่ายถือว่าไม่จำเป็น เพราะได้ถือตามแนวพระวินัยปิฎกเล่มที่ 7 โดยอธิบายว่าพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์บวชผู้หญิงเป็นภิกษุณีเป็นประเพณีปฏิบัติสืบมา และไม่มีหลักฐานใดยืนยันว่ามีการเพิกถอนพระพุทธวัจนะนี้ มีเพียงเพิ่มเติมพุทธานุญาตของพระพุทธองค์ในเวลาต่อมาเมื่อเกิดปัญหาในการซักถามอันตรายิกธรรม (วิลาสินี พิพิธกุล, (2,5), 2546 : 11–12) ดังนั้นการบวชภิกษุณีในประเทศไทยจึงสามารถทำได้โดยบวชจากพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวก็พอ และภิกษุณีธัมมนันทายังได้อธิบายเพิ่มว่า หากให้ภิกษุณีสงฆ์

ทำสังฆกรรมอุปสมบทให้ครั้งหนึ่งแล้ว และให้ภิกษุสงฆ์มาทำสังฆกรรมเดียวกันอีกครั้งหนึ่ง แสดงว่าสังฆกรรมแรกนั้นผิด ต้องยกเลิกสังฆกรรมแรกก่อนจึงจะสามารถมาทำสังฆกรรมหลังได้ เพราะเป็นการทำสังฆกรรมซ้ำ แล้วสรุปว่าความเข้าใจว่าการบวชภิกษุณีต้องบวชโดยสงฆ์สองฝ่ายจึงไม่ถูกต้อง (จดหมายข่าวพุทธสาวิกา, (2,4), 2546 : 12–13) จากทัศนะของภิกษุณีธัมมนันทานี้ทำให้มองเห็นแนวความคิดที่ต้องการจะต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีได้อย่างชัดเจนมากว่า ผู้ต่อสู้กำลังพยายามผลักดันให้มีการบวชภิกษุณีขึ้นมาให้ได้ โดยไม่คำนึงถึงหลักพระธรรมวินัย ถึงขนาดกล้าที่จะกล่าวร้ายและวิจารณ์ว่าการอุปสมบทเป็นภิกษุณีนั้นสามารถทำในสงฆ์ฝ่ายเดียวได้ แล้วสรุปว่าถ้าทำในสงฆ์ 2 ฝ่าย แสดงว่าเป็นการทำสังฆกรรมซ้ำย่อมจะเป็นอันใช้ไม่ได้ ต้องทำในสงฆ์ฝ่ายเดียวเท่านั้น

การที่ผู้สนับสนุนให้มีการบวชภิกษุณีอ้างว่าสามารถที่จะบวชได้โดยสงฆ์ฝ่ายเดียวนั้น โดยอ้างเหตุผลว่าพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุบวชผู้หญิงเป็นภิกษุณีได้ ในครั้งที่นางสากิยานี (สตรีชาวศากยะ) ซึ่งเป็นผู้ติดตามพระน้านางประชาบดีโคตมี เป็นการบวชจากภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว และข้ออนุญาตนี้ยังไม่มีการยกเลิก ถ้าอ่านพระไตรปิฎกเล่มเดียวกันนั้นต่อมาจะพบว่า ทำไมต้องบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย เพราะพระภิกษุบวชผู้หญิงให้เป็นภิกษุณีกันมากโดยไม่ได้คัดกรอง จึงมีภิกษุณีที่ร่างกายเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติศาสนกิจ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ผู้หญิงบวชเป็นภิกษุณีจากฝ่ายภิกษุณีซึ่งมีการถาม<u>อันตรายิกธรรมและสวดญัตติจตุตถกรรม</u>ก่อน เป็นการคัดกรองตอนหนึ่งก่อนแล้วจึงมาบวชกับภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง จากนั้นมาพระภิกษุสงฆ์ได้ถือปฏิบัติตามแนวนี้มาตลอดในเรื่องการบวชเป็นภิกษุณี ซึ่งเป็นที่ยอมรับร่วมกันและถือว่าเป็นพุทธานุญาตในเรื่องการบวชภิกษุณี และสังฆกรรมที่ทำ 2 ครั้งไม่ถือว่าเป็นสังฆกรรมซ้ำเพราะกระทำคนละคราวกัน คนละเขตแดนกัน

อนึ่ง การตีความหลักการทางศาสนาด้วยหลักทางนิติศาสตร์นั้นไม่น่าจะเข้ากันได้แม้จะคล้ายกันก็จริง การที่ครั้งแรกพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์บวชผู้หญิงเป็นภิกษุณี ต่อมาพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้บวชเป็นภิกษุณีในสงฆ์ 2 ฝ่าย แล้วจะตีความว่าพระพุทธองค์ไม่ได้เพิกถอนพระบรมพุทธานุญาตครั้งแรก คณะสงฆ์ไทยสามารถนำหลักการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตครั้งแรกมาใช้ได้นั้น ตามหลักนิติศาสตร์แล้วก็ไม่สามารถกระทำได้ เพราะโดยหลักพื้นฐานเบื้องต้นของกฎหมายนั้นเป็นไปในลักษณะที่ว่าเมื่อออกกฎหมายใหม่มา กฎหมายเก่าที่มีอยู่จะขัดหรือแย้งกับกฎหมายใหม่ไม่ได้ ให้ยึดถือตามกฎหมายใหม่เสมอ และหลักกฎหมายนี้มีขึ้นภายหลังจากหลักธรรมคำสอนในพระพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จะใช้หลักที่ตั้งขึ้นมาใหม่ไปบังคับหลักการที่เก่าแก่กว่าคือพระธรรมวินัยได้อย่างไร ดังนั้นคณะสงฆ์ไทยจึงไม่สามารถบวชผู้หญิงให้เป็นภิกษุณีโดยสงฆ์ฝ่ายเดียวได้ ไม่ใช่เพราะอคติทางเพศ แต่เพราะหลักพระวินัยมิได้เปิดช่องให้ไว้

อีกทัศนะหนึ่งอธิบายว่า พิธีกรรมอุปสมบทเป็นเพียงพิธีกรรมที่มนุษย์กำหนดขึ้นเท่านั้น ซึ่งอาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้และพิธีกรรมดังกล่าว ก็มิได้มีขึ้นในครั้งพุทธกาล แต่มาเกิดขึ้นภายหลัง การขาดสูญของภิกษุณีเถรวาทแตกต่างกับการสูญพันธุ์ของสายพันธุ์สัตว์เช่นไดโนเสาร์ พิธีกรรมการบวชเป็นเพียงเรื่องมนุษย์สมมติขึ้น ดังนั้นจะบวชจากสงฆ์ฝ่ายเดียวมนุษย์หรือคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันก็ย่อมสมมติกันขึ้นใหม่ได้ (ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์, (19-20,1), 2543 : 101-132) คำอธิบายดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นคำกล่าวของผู้ที่ไม่เข้าใจถึงแก่นแท้ของพระพระพุทธศาสนาเถรวาท การบวชเป็นภิกษุก็ตาม เป็นภิกษุณีก็ตามนั้น ก็เป็นพิธีกรรมที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น และคณะสงฆ์ก็ยอมรับและถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ถึงแม้จะเป็นเพียงพิธีกรรม แต่ก็เป็นพิธีกรรมที่ตั้งอยู่บนฐานของพระวินัยที่เป็นพุทธบัญญัติ ผู้ที่กล่าวอ้างว่าพิธีกรรมนี้มนุษย์กำหนดขึ้นดังนั้นจึงสามารถ

ที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้นั้น เป็นการเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปจากหลักการของเถรวาท การตรวจสอบได้กับหลักฐานนี้เองทำให้พระพุทธศาสนาสายเถรวาทยังคงไว้ซึ่งหลักการอันเป็นที่ยอมรับกันว่าถูกต้องและตรงกับของเดิมมากที่สุด ถ้าศาสนิกในยุคหลังเห็นว่าหลักการใดที่สมมติกันตั้งไว้แต่ก่อนไม่เหมาะกับยุคนี้สมัยนี้แล้วแก้ไขกันเรื่อยไป การกระทำแบบนี้ก็มีอยู่แล้วในรูปแบบของพระพุทธศาสนาสายมหายาน ไม่จำเป็นที่สายเถรวาทซึ่งคงยึดถือหลักการเดิมอยู่จะต้องปรับเปลี่ยนไปตาม ผู้ที่ประสงค์จะบวชภิกษุณีโดยอ้างว่า หลักการสามารถที่จะแก้ไขได้แสดงว่าเห็นด้วยกับการแก้ไขก็ควรที่จะใช้รูปแบบของมหายาน ซึ่งได้กระทำอยู่แล้วในปัจจุบันนี้ ไม่จำเป็นต้องให้เถรวาทกระทำตามแต่อย่างใด ดังนั้นเมื่อคณะสงฆ์สายเถรวาทโดยเฉพาะในประเทศไทยไม่ยอมรับรูปแบบการบวชโดยมีการแก้ไขหลักพิธีกรรม จึงมิใช่คณะสงฆ์ไทยมีอคติทางเพศ เพียงแต่ท่านยืนยันในหลักการที่มีหลักฐานคือพระไตรปิฎกเป็นเครื่องตรวจสอบ

5.3 การออกกฎหมายรับรองความเป็นภิกษุณี

เรื่องการออกกฎหมายเพื่อให้ผู้หญิงสามารถที่จะบวชเป็นภิกษุณีได้นี้ยังอยู่ในขั้นตอนของการศึกษา เป็นข้อเสนอแนะจากคณะอนุกรรมาธิการด้านสตรี วุฒิสภา ที่ศึกษาเรื่องการบวชภิกษุณีในประเทศไทยแล้วเห็นว่าติดขัดด้วยอุปสรรคต่างๆ จากเอกสารนั้นได้แสดงให้เห็นว่าอุปสรรคของการบวชเป็นภิกษุณีของสตรีไทยมีหลายข้อ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการบวชภิกษุณีขัดต่อพระธรรมวินัย และปัญหาด้านกฎหมาย จากการศึกษาของคณะอนุกรรมาธิการด้านสตรีนั้น ได้เหตุผลว่าไม่ขัดกับพระธรรมวินัยสามารถที่จะบวชได้แม้จากภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว

ส่วนปัญหาเรื่องกฎหมายนั้น ควรยกเลิกประกาศ พ.ศ. 2471 ของสมเด็จพระสังฆราชกรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ ซึ่งปัจจุบันยังมีผลบังคับใช้ประกาศของสมเด็จพระสังฆราชฉบับนี้ จึงถือว่าขัดต่อรัฐธรรมนูญ จำเป็น

ต้องยกเลิก นอกจากยกเลิกประกาศของสมเด็จพระสังฆราชฉบับนี้แล้ว คณะอนุกรรมาธิการด้านสตรียังเสนอว่า การจะบวชภิกษุณีในประเทศไทยได้นั้น ต้องออกกฎหมายเพื่อรับรองสถานภาพการเป็นนักบวชของภิกษุณี ด้วยเหตุว่ามีสตรีไทยหลายคนได้ออกไปบวชเป็นสามเณรีมาจากต่างประเทศ เมื่อกลับมาประเทศไทยแล้วไม่ได้รับการให้เกียรติและให้ความเคารพเท่าที่ควร ด้วยการปฏิบัติอย่างไม่เหมาะสม ไม่อำนวยความสะดวกให้ (คณะอนุกรรมาธิการด้านสตรี วุฒิสภา, มปป:54) การออกกฎหมายนี้รวมไปถึงการรับรองภิกษุณีที่บวชในสายเถรวาทจากต่างประเทศ ให้ถือว่าเป็นนักบวชเหมือนภิกษุในประเทศไทย เพราะผู้บวชนั้นยืนยันว่าตนเองได้บวชในสายเถรวาทจากประเทศศรีลังกาอย่างถูกต้อง ดังนั้นรัฐบาลไทยต้องออกกฎหมายรับรองให้ด้วย

เรื่องการออกกฎหมายเพื่อให้สามารถบวชเป็นภิกษุณีได้หรือรับรองสถานภาพภิกษุณีที่บวชมาจากต่างประเทศนี้ เป็นเรื่องที่มีความพยายามดำเนินการกันอยู่ แต่ยังติดขัดในเรื่องต่างๆ อยู่มาก ทั้งเรื่องที่ทางผู้มีอำนาจในการออกกฎหมายเห็นว่าเรื่องของคณะสงฆ์ควรเป็นเรื่องที่คณะสงฆ์ดูแลจัดการกันเอง รัฐไม่สามารถที่จะออกกฎหมายบังคับให้คณะสงฆ์ไทยทำหรือไม่ทำอะไรได้ ก่อนจะออกกฎใดๆ ออกมาต้องถามความเห็นของคณะสงฆ์ก่อนจึงจะทำได้ เมื่อคณะสงฆ์ไม่อนุญาตก็ทำไม่ได้ แต่จากเอกสารของคณะอนุกรรมาธิการด้านสตรีของวุฒิสภาที่ระบุไว้ว่า การออกกฎหมายรับรองสถานภาพการเป็นนักบวชของภิกษุณี นับเป็นสิ่งจำเป็นมากต่อการพัฒนาศักยภาพและเป็นการสนับสนุนบทบาทของสตรีไทยในพระพุทธ-ศาสนา ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนที่จะต้องช่วยผลักดันให้มีการออกกฎหมายขึ้นมารองรับต่อสถานภาพของนักบวชสตรี สิ่งที่ต้องพิจารณาโดยเร่งด่วนนั้นคือต้องเพิ่มคำว่า “ภิกษุณี” ในร่างพระราชบัญญัติสงฆ์ฉบับใหม่ (คณะอนุกรรมาธิการด้านสตรี วุฒิสภา, มปป.:59-60)

6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ทัศนะของนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและด้านสตรีนิยมมีความต่างกันในเรื่องภิกษุณีและปัญหาเกี่ยวกับผู้หญิงอย่างชัดเจน โดยมีลักษณะของความเห็นในเรื่องเดียวกันที่ตรงกันข้าม คือ นักวิชาการด้านพระพุทธ-ศาสนาเห็นว่าการบวชภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย เป็นเรื่องที่ทำไม่ได้ โดยยึดถือหลักการและแนวปฏิบัติจากคัมภีร์เป็นหลัก มากกว่าการคิดถึงคุณประโยชน์ที่จะได้รับจากการมีภิกษุณี หรือมากกว่าการคิดถึงเรื่องสิทธิสตรี หรือถ้าจะให้มีผู้หญิงเข้ามาช่วยงานพระศาสนาก็ควรจะเป็นเพียงแค่แม่ชีก็พอ ส่วนนักวิชาการสตรีนิยมเห็นว่า การบวชเป็นภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทยน่าที่จะกระทำได้ โดยยึดหลักคุณประโยชน์ของการมีภิกษุณีต่อตัวผู้หญิงและต่อสังคม มากกว่ายึดหลักปฏิบัติในคัมภีร์ รองลงมาคือยึดหลักสิทธิและเสรีภาพของผู้หญิง ส่วนเรื่องหลักการในคัมภีร์เห็นว่าน่าจะผ่อนผันกันได้เพราะการบวชเป็นเรื่องดี กฎหรือระเบียบต่างๆ ไม่น่าขัดขวางมิให้คนกระทำความดี น่าจะสนับสนุนการทำดีมากกว่า ส่วนเรื่องแม่ชีนั้นหลายท่านก็เห็นด้วยที่จะพัฒนาและให้โอกาสแก่แม่ชี แต่สถานภาพของแม่ชีก็ยังไม่ชัดเจน ภาพลักษณ์ยังตกต่ำ ทำให้บทบาทไม่ชัดเจน ไม่ค่อยได้รับการสนับสนุน และที่สำคัญควรเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เลือกว่าจะบวชเป็นแม่ชีหรือภิกษุณี ไม่ควรปิดกั้นทางใดทางหนึ่ง เรื่องการบวชเป็นภิกษุณียังเป็นเรื่องที่กระทำได้ยากในสังคมไทย จึงยังต้องอาศัยเวลาและความเข้าใจซึ่งกันและกันอีกนาน แต่การตระหนักและเข้าใจถึงทุกข์ของผู้หญิงจะนำไปสู่ความเห็นใจความเข้าใจซึ่งกันและกันได้ ดังนั้นผู้เขียนจึงขอเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาผู้หญิงกับพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้

ก. *การรับรองสถานภาพของแม่ชีให้ถูกต้องตามกฎหมาย* เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ต้องกระทำก่อน ควรรับรองให้เป็นนักบวชสตรีรูปแบบหนึ่ง ถึงแม้จะไม่ใช่รูปแบบการบวชที่ตรงตามพระธรรมวินัยเดิม แต่ก็น่าที่จะอนุโลมได้ว่า

เป็นนักบวช (เช่น เป็นอนาคาริกาหรือ พรหมจารินี (ผู้ประพฤติพรหม-จรรย์) ซึ่งคำนี้มีอยู่ในพระไตรปิฎก) เพราะแม่ชีมีพัฒนาการมายาวนาน สมควรที่จะได้รับสถานภาพเป็นนักบวชได้ โดยที่คณะสงฆ์ออกกฎระเบียบมารับรองให้ถูกต้องตามกฎหมาย สามารถที่จะออกรับบิณฑบาตได้ และมีสถานภาพที่ชัดเจนทางสังคม ได้รับสิทธิเช่นเดียวกับภิกษุ

ข. *มีเมตตาธรรมต่อกันเพื่อความสมานฉันท์* ในการวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งกันและกันนั้น ย่อมก่อให้เกิดความขัดแย้งกันได้ ดังนั้นเมตตาธรรมเท่านั้นที่จะช่วยให้ปัญหานี้ผ่อนคลายลง เมื่อต่างฝ่ายต่างมีเมตตา ลดความดุดันในการวิพากษ์ลงจะทำให้เกิดความสมานฉันท์ขึ้น อันจะนำไปสู่ความเข้าใจซึ่งกันและกันมากกว่าการขัดแย้ง โต้เถียงกัน

ค. *เคารพกันตามพระธรรมวินัย* โดยพื้นฐานของคนไทย ชอบคนที่อ่อนน้อมถ่อมตน ซึ่งก็สอดคล้องกันกับคำสอนในทางพระพุทธศาสนาในเรื่องการเคารพกันตามลำดับ ในพุทธบริษัท 4 นั้น อุบาสกและอุบาสิกาอยู่ในฐานะผู้ครองเรือน ซึ่งมีศีลน้อยกว่าพระภิกษุ จึงควรแสดงออกด้วยความเคารพในนักบวช และแม้แต่ภิกษุณีก็อยู่ในฐานะน้อง ควรที่จะเคารพพระภิกษุสงฆ์ด้วยเช่นกัน

ง. *ตระหนักรู้และเข้าใจปัญหาของผู้หญิง* ฝ่ายสตรีนิยมนั้นเน้นปัญหาของผู้หญิงเป็นเรื่องที่ต้องช่วยกันแก้ไข แต่ในฝ่ายพระภิกษุหรือนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาอาจจะยังไม่เข้าใจถึงทุกข์ของผู้หญิงมากนัก ดังนั้นจึงจำเป็นต้องใช้การตระหนักรู้และเข้าใจถึงทุกข์ของผู้หญิง เพื่อที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาร่วมกัน

จ. *ยอมรับความเป็นภิกษุณีรูปแบบใหม่* เรื่องนี้ดูเหมือนเป็นเรื่องหลักที่สำคัญ ในทัศนะของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งเป็นพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่ยังไม่สามารถยอมรับเรื่องการบวชภิกษุณีนิกายเถรวาทในขณะนี้ว่าถูกต้องได้ ผู้ที่บวชเป็นภิกษุณีควรนำเสนอตัวเองว่าเป็นภิกษุณีแบบใหม่ที่ไม่ใช่

เถรวาทตามหลักการที่คณะสงฆ์ไทยถืออยู่ อาจเรียกว่าเป็นภิกษุณีศรีลังกา หรือภิกษุณีเถรวาทแบบลังกาวงศ์ จะเป็นภิกษุณีแบบใดไม่สำคัญเท่ากับการปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง แสดงศักยภาพของผู้หญิงในทางศาสนาให้เป็นที่ประจักษ์ ไม่นานนักบวชหญิงก็เป็นที่ยอมรับของสังคมไทยได้

บรรณานุกรม

ก.พระไตรปิฎกและอรรถกถา

มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหิดล. (2548). *อรรถกถา ภาษาบาลี (CD BUDSIR/TT V.3).*

ข. หนังสือและเอกสารอื่น ๆ

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. (2541). *ผู้หญิงกับประเด็นต่าง ๆ.* กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์. (2545). *แนวคิดและจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศในพระพุทธศาสนาเถรวาท.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

คณะอนุกรรมาธิการด้านสตรี วุฒิสภา. (มปป). *การบวชภิกษุณีในประเทศไทย.* กรุงเทพมหานคร : กลุ่มงานการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษัฏเสน. (2539). *การพัฒนาสตรีในพระพุทธ-ศาสนา.* กรุงเทพมหานคร : บริษัทส่องศยามจำกัด.

ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์. (2543). *พุทธศาสนากับสิทธิสตรี.* มหาวิทยาลัยศิลปากร 19–20 (1): 101-132.

ธัมมนันทา ภิกษุณี. (2548). *เรื่องของภิกษุณีสงฆ์.* กรุงเทพมหานคร : บริษัทส่องศยาม จำกัด.

ธัมมนันทา สามเณรี, (รศ. ดร. ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์). (2544). *การสืบสายภิกษุณีสงฆ์ในศรีลังกา.* กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ไทยธิเบต.

มนตรี สืบด้วง. (2550). ครุธรรม 8 : ปัญหาสิทธิสตรีในพระพุทธศาสนา. *บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์.* มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 3 (2) เมษายน – มิถุนายน:101-127.

วารุณี ภูริสินสิทธิ์. (2545). *สตรีนิยม : ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20.* กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

วิลาสินี พิพิธกุล. (2546). สังคมต้องช่วยกันสำรวจมายาคติทางเพศก่อนห้ามการมีภิกษุณี. *จดหมายข่าวพุทธสาวิกา.* 2 (5) เมษายน – มิถุนายน: 11-12.

_____. (2546). อคติทางเพศในการเทศนาธรรม. จดหมายข่าว *พุทธสาวิกา.* 2 (4) มกราคม – มีนาคม: 10 -11.

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2548). *รวมเรื่องนานาทัศนะด้านสิทธิสตรี.* กรุงเทพมหานคร : สำนักส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว.

Gross, R.M. (1993). *Buddhism after patriarchy : a feminist history, analysis, and reconstruction of Buddhism.* New York : State University of New York Press.

Chopp, R.S. (1992). Feminist Theology. In: A *New Handbook of Christian Theology*, Musser, D.W. and Price, J.L. (eds). Nashville, TN : Abingdon Pess.